

УДК 75.071.1(477)«19/20»Сагайдаковський
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/98-1-30>

Олександр КРИЖАНОВСЬКИЙ,

orcid.org/0009-0007-0534-6739

аспірант, викладач кафедри рисунка

Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва і дизайну

імені Михайла Бойчука

(Київ, Україна) *alexanderkryzhanovskyi@gmail.com*

Роман ПЕТРУК,

orcid.org/0000-0001-6221-7916

заслужений діяч мистецтв України, професор,

професор кафедри монументального і станкового живопису

Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва і дизайну

імені Михайла Бойчука

(Київ, Україна) *artromanpetruk@gmail.com*

ГРУПОВІ ВИСТАВКИ ЯК ПЛАТФОРМА ФОРМУВАННЯ ВІЗУАЛЬНОЇ МОВИ АНДРІЯ САГАЙДАКОВСЬКОГО

Досліджено етапи творчого становлення українського художника Андрія Сагайдаковського, окреслено важливі складові його доробку, проаналізовано художньо-образні, семантичні та стилістичні особливості авторської візуальної естетики. Особливу увагу приділено методам митця, що викристалізувалися під впливом «герметичної школи» Карла Звіринського. Цей осередок, що виник в умовах післявоєнної ізоляції періоду СРСР, базувався на дослідженні модерністських підходів та автономії мислення. Завдяки наставництву К. Звіринського А. Сагайдаковський уже у 1980-х роках перейняв ідеї інтелектуальної свободи, що сприяло формуванню його самобутнього стилю. Виявлено, що закладені в межах цієї неформальної освіти принципи аскетизму та етика безкомпромісності трансформувалися у відмову від класичних канонів. Це простежується через паралелі з експресивною традицією Френсіса Бекона, зокрема у використанні радикальної деформації тіла як засобу передачі граничного емоційного напруження.

Становлення авторського стилю розглянуто крізь призму двох знакових групових виставок: «Запрошення до дискусії» (1987) та проєкту «Дефлорація» (1990). Якщо перша акція постає як просторово-культурний жест у цензурних межах пізнього радянського періоду, то «Дефлорація» маркує перехід до зрілого висловлювання, що оперує гротеском та «трешовою» естетикою.

Акцентовано увагу на аналізі окремих творів та порівнянні практики А. Сагайдаковського з європейською традицією експресивного живопису. Доведено, що через групові виставки митець не лише інтегрувався в актуальний контекст, а й створив самобутню герметичну систему образів, яка рефлексує над травмами колективного та іронією людського буття. Підкреслено значення експозиційного простору як інтерактивного середовища, де візуальна мова художника набуває завершених форм, що дозволяють ідентифікувати його доробок у контексті історії львівської мистецької школи та загальноєвропейського постмодерного дискурсу.

Ключові слова: українське візуальне мистецтво, львівська мистецька школа, гротеск, тілесність, художня мова.

Oleksandr KRYZHANOVSKIY,

orcid.org/0009-0007-0534-6739

PhD student, Lecturer at the Drawing Department

*Mykhailo Boichuk Kyiv State Academy of Decorative Applied Arts and Design
(Kyiv, Ukraine) alexanderkryzhanovskiy@gmail.com*

Roman PETRUK,

orcid.org/0000-0001-6221-7916

Honoured Art Worker of Ukraine, Professor,

*Professor at the Department of Monumental and Easel Painting
Mykhailo Boichuk Kyiv State Academy of Decorative Applied Arts and Design
(Kyiv, Ukraine) artromanpetruk@gmail.com*

GROUP EXHIBITIONS AS A PLATFORM FOR SHAPING ANDRII SAHAIDAKOVSKIY'S VISUAL LANGUAGE

The study examines the stages of the creative development of the Ukrainian artist Andrii Sahaidakovskyi, outlines key components of his oeuvre, and analyses the artistic, semantic, and stylistic features of his visual aesthetics. Particular attention is paid to the artist's methods, which crystallized under the influence of Karl Zvirynskyi's "hermetic school". This circle, emerging within the post-war isolation of the Soviet era, was based on the exploration of modernist approaches and autonomy of thought. Through Zvirynskyi's mentorship, Sahaidakovskyi adopted ideas of intellectual freedom as early as the 1980s, which fostered the formation of his distinctive style. The study finds that the principles of asceticism and the ethics of uncompromisingness established within this informal education transformed into a rejection of classical canons. This is observed through parallels with the expressive tradition of Francis Bacon, specifically in the use of radical bodily deformation as a means of conveying extreme emotional tension.

The evolution of the artist's style is examined through the prism of two landmark group exhibitions: "Invitation to a Discussion" (1987) and the "Defloration" project (1990). While the former appears as a spatial and cultural gesture within the censorial limits of the late Soviet period, "Defloration" marks a transition to a mature expression utilizing grotesque and "trash" aesthetics. Emphasis is placed on the analysis of individual works and the comparison of Sahaidakovskyi's practice with the European tradition of expressive painting. It is demonstrated that through group exhibitions, the artist not only integrated into the contemporary context but also created a unique hermetic system of imagery that reflects on collective traumas and the irony of human existence. The significance of the exhibition space is highlighted as an interactive environment where the artist's visual language attains its complete form, allowing his work to be identified within the history of the Lviv art school and the broader European postmodern discourse.

Key words: *Ukrainian visual art, Lviv school of art, grotesque, corporeality, visual rhetoric.*

Постановка проблеми. Постать Андрія Сагайдаковського є репрезентативною для українського постмодернізму, проте період його творчого становлення залишається найменш дослідженим у науковому дискурсі. Ранні групові виставки митця, попри їхню значущість для формування його художньої позиції, здебільшого розглядаються лише у межах загального наративу українського андеграунду зламу 1980-х – 1990-х років. Недостатньо уваги приділено аналізу цих подій як ключових етапів визрівання індивідуальної мови автора. Зокрема, це стосується співвідношення між просторово-контекстуальним жестом експозиції «Запрошення до дискусії» та концептуально насиченим проектом «Дефлорація», який засвідчує перехід Сагайдаковського до радикально усвідомленого авторського висловлювання.

Аналіз досліджень. Художня діяльність А. Сагайдаковського знайшла відображення у низці каталогів до знакових виставок, як-от «Декорації. Ласкаво просимо!» у Мистецькому арсеналі (Андрій Сагай-

даковський, 2022) та проєктів «Я Галереї» (В майстерні, 2020). Окремі аспекти його творчості висвітлені в медіаресурсах та критичних статтях, зокрема на платформі МіТЕЦ (Сагайдаковський). Попри це, цілісних мистецтвознавчих розвідок, присвячених еволюції авторської мови митця, натепер немає, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою статті є розкриття художньої мови А. Сагайдаковського через аналіз його участі у знакових виставкових проєктах рубежу 1980–1990-х років.

Виклад основного матеріалу. Андрій Валеріанович Сагайдаковський народився 17 квітня 1957 року в історичному центрі Львова в інтелігентній родині (батько – архітектор, мати – викладачка германістики). Формування митця відбувалося на перетині двох освітніх парадигм: опанування фаху архітектора у Львівському політехнічному інституті (1974–1979) та одночасного навчання живопису в приватних студіях Романа Сельського та Карла Звіринського. Саме роль

цих митців стала ключовою у професійному становленні художника, визначивши не лише його володіння художніми техніками, колористикою та композицією, а й заклавши теоретичний базис для розуміння філософії модернізму (Марусій). Родинне середовище та специфіка освіти суттєво вплинули на формування інтелектуального потенціалу майбутнього митця. Поглиблене вивчення німецької мови, зумовлене професійною діяльністю матері, заклало підґрунтя для подальшої рецепції німецької класичної філософії, що згодом стала світоглядним фундаментом творчості А. Сагайдаковського. Водночас вагомий вплив на професійну орієнтацію справила особистість батька – видатного архітектора Валеріана Ананійовича Сагайдаковського, автора знакових модерністських об'єктів Львова, зокрема будівлі автовокзалу (1976–1980, у співавторстві з М. Столяровим) та 8-го навчального корпусу Львівської політехніки (1962). Наступність фахової традиції зумовила вибір вищої освіти, і саме після завершення академічного навчання розпочався період інтенсивного пошуку власної візуальної мови.

Творчий метод Андрія Сагайдаковського базується на авторській техніці, яку сам митець маркує дефініцією «пачкання». Ця візуальна стратегія значною мірою була детермінована специфікою медіуму – використанням вживаних килимів як основного еквівалента живописного полотна. Перехід до апропріації альтернативних матеріалів (старих тканин та килимів) відбувся на межі 1980–1990-х років. Він був зумовлений як інституційною ізоляцією автора (відсутністю доступу до дефіцитних художніх ресурсів через перебування поза Спілкою художників), так і загальною економічною кризою (Марусій).

У мистецтвознавчому дискурсі тематичний репертуар Сагайдаковського класифікується як репрезентація «правди життя». Вона втілюється через деконструкцію буденності та абсурдизацію реальності. Характерною ознакою стилю митця є синкретизм візуального образу та тексту: картини супроводжуються іронічними фразами-настановами, виконаними в експресивній, навмисно примітивізованій манері письма або ж лінійно виваженими, здебільшого з використанням трафарету, при написанні офіційних закликів.

У 1980-х – 1990-х рр. львівська мистецька сцена характеризувалася інтенсивною самоорганізацією, появою молодіжних об'єднань та галерей, що сприяли виходу неформального мистецтва з інтелектуального підпілля. Серед ключових інституційних ініціатив цього періоду – творче об'єднання «Центр Європи» (1987–1990; керівник Ю. Соко-

лов), мистецьке товариство «Шлях» (1988), перша приватна галерея Львова «Три крапки» (Г. Косована, 1988; згодом трансформована у «Гал-арт»), а також Клуб українських митців (КУМ, 1989) (Боднарчук, 2013). Ці структури слугували платформою для радикальних експериментів, акціонізму та концептуального діалогу між представниками дисидентського дискурсу й «нової хвилі».

Водночас спадкоємність модерністських традицій Львова забезпечували майстри, що сформували герметичне коло інтелектуального опору в радянський час Роман Сельський та Карло Звіринський. Саме під їхнім менторством розвивалася альтернативна система художньої освіти, що відіграла визначальну роль у становленні неконформістського середовища міста. Варто зазначити, що Карло Звіринський передавав наступному поколінню знання про європейські мистецькі традиції, які були недоступними та забороненими у тогочасній офіційній радянській освіті (Глеба).

Перша масштабна акція за участі А. Сагайдаковського – «Запрошення до дискусії» (іл. 1; 2) – відбулася у 1987 році за ініціативи Юрія Соколова. Локацією став костел Марії Сніжної (на той час Музей фотографії). Експозиція об'єднала твори 111 авторів: від професійних митців до студентів і навіть дитячих малюнків, що демонструвало кураторську стратегію нівелювання ієрархій та пошуку «живого» потенціалу. Художник Юрко Кох згадував: «Костели, синагоги й церкви в радянську епоху значною мірою були недіючими... Соколов заповнив костел власним “сакральним” змістом – новим львівським мистецтвом... Це були не тільки висячі на шнурках “картинки”, а й перші інсталяції, елементи гепенінгу та перформансу» (Кох, 2019). Ця подія стала першим потужним виходом львівського неофіційного мистецтва у публічну площину. Етап становлення митця, позначений цим проектом, поєднувався з концептуальним осмисленням простору, експозиційне рішення якого характеризувалося об'ємно-просторовим підходом: відмовою від традиційного «чіпляння» на користь підвишування творів конфігуративно, що трансформувало простір у тривимірне середовище. Така «експозиційна дифузія», зумовлена відсутністю атрибутів та жорсткої топографічної прив'язки робіт, нівелювала дистанцію між суб'єктом сприйняття та художнім об'єктом. Свідома відмова від структурованості сформувала нову модель соціально-естетичної взаємодії, з інтеграцією глядача в мистецький процес. З огляду на цілісність та інтерактивність простору, таку стратегію експонування доцільно визначити як тотальну колективну інсталяцію.

Іл. 1. Експозиція виставки «Запрошення до дискусії». Львів, 1987 р. Світлина з архіву О. Введенського

Іл. 2. Експозиція виставки «Запрошення до дискусії». Львів, 1987 р. Світлина з архіву О. Введенського

Наступним етапом творчого сходження Андрія Сагайдаковського стала участь у проєкті «Дефлорація» (1990), реалізованому в залах колишнього Музею Леніна (натепер Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького). Організатором та куратором виступив Георгій Косован (галерея «Три крапки»). Учасниками виставки стали також Олександр Замковський, Платон Сільвестров, Ігор Шульєв. Саме тут експозиційна мова Сагайдаковського набула рис зрілого радикалізму, де простір колишньої ідеологічної установи став тлом для деструктивних та іронічних образів. Виставка не була класичною експозицією живопису чи графіки – ця інсталяційна та акційна подія включала символічну труну (наповнену водою з живим карасем, який виступав онтологічною метафорою смерті та регенерації, що маркувало радикальну деконструкцію традиційних сенсів) та інші провокативні об'єкти, що вказували на розрив із радянським минулим. Назва «Дефлорація» метафорично символізувала втрату невинності, народження нового та критику усталених сенсів.

Виставка започаткувала нову хвилю львівської артсцени, яка включала нові формати та майданчики, заклала основу для критичного і метамистецького мислення. Варта уваги живописно-асамбляжна композиція А. Сагайдаковського «Фламандський натюрморт» (іл. 3; 4) з циклу «Діалог з класиками» на тему «Академічного дискурсу», що складається з авторських парафраз та аллюзій на твори світового мистецтва. Інтегруючи в площину традиційного натюрморту органічні матеріали (зокрема волосся), митець трансформує класичний жанр в абстрактний асамбляж. Такий підхід відображає концептуальну полеміку автора з академічною спадщиною, спрямовану на її десакарлізацію, деконструкцію та модернізацію (Глеба).

Іл. 3. Сагайдаковський А. «Фламандський натюрморт». 1989 р. Рама, полотно на підрамнику, олія, органічні елементи. 108x82 см

Іл. 4. Глядач на виставці «Дефлорація» біля твору А. Сагайдаковського «Фламандський натюрморт». Львів, 1990 р. Автор відео з виставки І. Левін

Простежено, що в межах виставки «Дефлорація», автор переходить до більш усвідомленого та

радикального висловлювання. Його мова насичується гротеском, підкресленою тілесністю та деформацією, характерними для «трешової» естетики. Іронізуючи та апелюючи до європейського експресіонізму, зокрема, до стилістики Френсіса Бекона, Андрій Сагайдаковський остаточно розриває зв'язок із традиційними образотворчими догмами (іл. 5; 6).

Варто зазначити, що через відсутність фіксації «Дефлорації» в офіційному дискурсі українського мистецтва, виникла потреба в її ревіталізації. Це було реалізовано у червні–липні 2015 року виставковим проєктом «Дефлорація: історія без історії» на базі київської галереї «Vaginarium» (Беба, 2015) (іл. 7).

Іл. 5. Триптих А. Сагайдаковського з експозиції проєкту «Дефлорація». Львів, 1990 р.

Іл. 6. Френсіс Бекон. «Три фігури біля підніжжя розп'яття». 1944 р.

Іл. 7. Афіша виставки «Дефлорація: історія без історії». Галерея «Vaginarium». Київ, 2015 р.

Так, на прикладі двох знакових виставок простежено поступову трансформацію художньої мови митця – від публічного жесту до формування виразного авторського стилю.

Висновки. Отже, виставка 1987 року стала визначальним прецедентом, що створив платформу для самопрезентації молодих художників та інтеграції неофіційного мистецтва в соціокультурний простір

Львова. Натомість проєкт «Дефлорація» засвідчив остаточне оформлення авторської позиції А. Сагайдаковського, де естетика руйнації та експресивної деформації стає системним засобом художньої виразності. Обидва проєкти ілюструють тяглість розвитку індивідуального стилю митця та демонструють взаємодію регіонального контексту з загальноєвропейськими практиками постмодернізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрій Сагайдаковський. *Відкритий архів*. 2026. URL: <http://openarchive.com.ua/sagaydakovskyi/> (дата звернення: 01.03.2026).
2. Андрій Сагайдаковський. *ArtLvivOnline (Art Львів Онлайн)*. 2014–2023. URL: <https://art.lviv-online.com/andrij-sahajdakovskyj/> (дата звернення: 01.03.2026).
3. Андрій Сагайдаковський. Декорації. Ласкаво просимо! : електронне видання до виставки. *Mystetskyi Arsenal*. 30.06.2022. URL: https://issuu.com/mystetskyiarsenal/docs/sahaidakovskiy_catalog_mystetskyi_arsenal_2020 (дата звернення: 11.02.2026).
4. Андрій Сагайдаковський. *Дослідницька платформа PinchukArtCentre*. URL: <https://archive.pinchukartcentre.org/artists/andrij-sagajdakovskij> (дата звернення: 16.03.2026).
5. Беба Ю. «Дефлорація»: історія через 25 років. *Art Ukraine*. 2015. URL: <https://artukraine.com.ua/a/defloraciya-istoriya-cherez-25-rokiv> (дата звернення: 01.03.2026).
6. Боднарчук В. Мистецьке життя 1980–1990-х рр.: Основні події. *Народознавчі зошити*. 2013. №4 (112). С. 762–764.
7. В майстерні художника. Андрій Сагайдаковський : відео. *Ya Gallery. YouTube*. 21.05.2020. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=oZVVxKupcGg> (дата звернення: 01.03.2026).
8. Вишеславський Г. Contemporary art України – від андеграунду до мейнстріму / Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України. Київ : ІПСМ НАМ України, 2020. 256 с. : іл.
9. Глеба Г. Андрій Сагайдаковський. Резюме. *Research Platform Online Tool*. URL: <https://archive.pinchukartcentre.org/reviews/andrij-sagajdakovskij-rezume-doslidnitsya-galina-gleba> (дата звернення: 21.02.2026).
10. Кох Ю. Художницькі хроніки з минулого тисячоліття. *Zbruc*. 2019. URL: <https://zbruc.eu/node/85761> (дата звернення: 01.03.2026).
11. Марусій А. Андрій Сагайдаковський. *Інтерактивний Львів*. URL: <https://lia.lvivcenter.org/uk/persons/sahaydakovskyi-andriy/> (дата звернення: 09.02.2026).
12. Метод Андрія Сагайдаковського. *Центр міської історії*. 24.03.2022. URL: <https://www.lvivcenter.org/discussions/lviv-and-art-sahaydakovskyi/> (дата звернення: 01.03.2026).
13. Персональна виставка Андрія Сагайдаковського «Заповнення пустот». *Львівська національна галерея мистецтв імені Б. Г. Возницького*. 02.12.2025. URL: <https://lvivgallery.org.ua/exhibitions/personalna-vystavka-andriya-sagaydakovskogo-zarovnennya-pustot> (дата звернення: 01.03.2026).
14. Сагайдаковський Андрій. *Групув Art Collection*. URL: <http://grynyov.art/artist/sagajdakovskij-andrij> (дата звернення: 01.03.2026).
15. Сагайдаковський Андрій. *МіТЦ*. URL: <https://mitec.ua/category/artists/sagaydakovskyi-andrey/> (дата звернення: 01.03.2026).
16. Смирна Л. В. Століття неконформізму в українському візуальному мистецтві : монографія / Ін-т проблем сучас. мистецтва НАМ України. Київ : Фенікс, 2017. 480 с. : іл.

REFERENCES

1. Andrii Sahaidakovskiy. (2026) [Andrii Sahaidakovskiy]. *Vidkrytyi arkhiv*. URL: <http://openarchive.com.ua/sagaydakovskyi/> (accessed: 01.03.2026). [in Ukrainian].
2. Andrii Sahaidakovskiy. (2014–2023) [Andrii Sahaidakovskiy]. *ArtLvivOnline*. URL: <https://art.lviv-online.com/andrij-sahajdakovskyj/> (accessed: 01.03.2026). [in Ukrainian].
3. Andrii Sahaidakovskiy. Dekoratsii. Laskavo prosymo! : elektronne vydannia do vystavky. (2022) [Andrii Sahaidakovskiy. Sceneries. Welcome! : electronic edition for the exhibition]. *Mystetskyi Arsenal*. URL: https://issuu.com/mystetskyiarsenal/docs/sahaidakovskiy_catalog_mystetskyi_arsenal_2020 (accessed: 11.02.2026). [in Ukrainian].
4. Andrii Sahaidakovskiy. [Andrii Sahaidakovskiy]. *PinchukArtCentre Research Platform*. URL: <https://archive.pinchukartcentre.org/artists/andrij-sagajdakovskij> (accessed: 16.03.2026). [in Ukrainian].
5. Beba Yu. (2015) “Defloratsiia”: istoriia cherez 25 rokiv. [“Defloration”: history after 25 years]. *Art Ukraine*. URL: <https://artukraine.com.ua/a/defloraciya--istoriya-cherez-25-rokiv> (accessed: 01.03.2026). [in Ukrainian].
6. Bodnarchuk V. (2013) Mystetske zhyttia 1980–1990-kh rr.: Osnovni podii. [Artistic life of the 1980s–1990s: Main events]. *Narodoznavchi zoshyty*, 4 (112), 762–764. [in Ukrainian].
7. V maisterni khudozhnyka. Andrii Sahaidakovskiy: video. (2020) [In the artist’s studio. Andrii Sahaidakovskiy: video]. *Ya Gallery. YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=oZVVxKupcGg> (accessed: 01.03.2026). [in Ukrainian].

8. Vysheslavskiy H. (2020) Contemporary art Ukrainy – vid anhreraundu do meinstrimu. [Contemporary art of Ukraine – from underground to mainstream]. Institute of Problems of Contemporary Art of the National Academy of Arts of Ukraine. Kyiv: IPAM NAA of Ukraine. 256 p. [in Ukrainian].
9. Hleba H. (2026) Andrii Sahaidakovskiy. Reziyume. [Andrii Sahaidakovskiy. Resume]. *Research Platform Online Tool*. URL: <https://archive.pinchukartcentre.org/reviews/andrij-sagajdakovskij-rezyume-doslidnitsya-galina-gleba> (accessed: 21.02.2026). [in Ukrainian].
10. Kokh Yu. (2019) Khudozhnytski khroniky z mynuloho tysiacholittia. [Artist's chronicles from the past millennium]. *Zbruc*. URL: <https://zbruc.eu/node/85761> (accessed: 01.03.2026). [in Ukrainian].
11. Marusii A. Andrii Sahaidakovskiy [Andrii Sahaidakovskiy]. *Interaktyvnyi Lviv*. URL: <https://lia.lvivcenter.org/uk/persons/sahaydakovskyi-andriy/> (accessed: 09.02.2026). [in Ukrainian].
12. Metod Andriia Sahaidakovskoho. (2022) [Andrii Sahaidakovskiy's method]. *Center for Urban History*. URL: <https://www.lvivcenter.org/discussions/lviv-and-art-sahaydakovskyi/> (accessed: 01.03.2026). [in Ukrainian].
13. Personalna vystavka Andriia Sahaidakovskoho «Zapovnennia pustot». (2025) [Personal exhibition of Andrii Sahaidakovskiy "Filling the Voids"]. *Borys Voznytskyi Lviv National Art Gallery*. URL: <https://lvivgallery.org.ua/exhibitions/personalna-vystavka-andriya-sagaydakovskogo-zapovnennya-pustot> (accessed: 01.03.2026). [in Ukrainian].
14. Sahaidakovskiy Andrii. (2026) [Sahaidakovskiy Andrii]. *Grynyov Art Collection*. URL: <http://grynyov.art/artist/sagajdakovskij-andrij> (accessed: 01.03.2026). [in Ukrainian].
15. Sahaidakovskiy Andrii. (2026) [Sahaidakovskiy Andrii]. *MiTiETs*. URL: <https://mitec.ua/category/artists/sagaydakovskyi-andriy/> (accessed: 01.03.2026). [in Ukrainian].
16. Smyrna L. (2017) Stolittia nonconformizmu v ukrainskomu vizualnomu mystetstvi. [A century of non-conformity in the Ukrainian visual art] monografii, Instytut problem suchasnoho mystetstva Natsionalnoi akademii mystetstv Ukrainy, Kyiv : Fenix, 480 p. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 02.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 25.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

